

ARŞIN MAL ALAN OPERETİ' NİN İNCELENMESİ
A STUDY ABOUT THE "ARSHIN MAL ALAN"
OPERETTA

*Ömer TÜRKMENOĞLU**
*Dilek ALİYAZICIOĞLU***

Özet

Azerbaycan'ın opera ile tanışması yirminci yüzyılın başlarında Rus ve Avrupa operalarının Bakü'ye düzenledikleri turneler sayesinde olmuştur. Azerbaycan halkının yoğun beğenileri Azerbaycan'lı bestecileri opera tarzında eserler üretmeye yönlendirmiştir. O dönemde Üzeyir Hacıbeyli, sanatın insanlara güçlü ve estetik şekilde dokunuşunun etkisinden hareketle, hâkim olduğu yazarlık, tarihçilik, bilim insanlığı, eğitimcilik, gazetecilik ve müzisyenlik birikimlerini opera sanatında birleştirmiş ve "Leyli ve Mecnun" isimli mugam operasını besteleyerek Doğu'da operanın temellerini atmıştır. Azerbaycan'da başlayan devrim ve demokrasi mücadelesi içerisinde, dönemin sanatçıları ve aydınları eserleri vasıtasıyla bir aydınlanma hareketi başlatmışlardır. Hacıbeyli de bu vesile ile opera tarzından operet tarzına yönelmiştir. Operet, konusunu genellikle toplumsal sorunlardan alıp, seyircisini güldürürken düşündürmeyi amaç edinen, müzikli/diyaloglu sahne eseridir. Hacıbeyli, operetlerinin konularını halkın çağdaş hayata geçmesine engel olan gerici bakış açılarından derleyerek, eserleri vasıtasıyla çözüm önerileri sunmuş ve izleyenlerine yeni ve modern bakış açıları kazandırmıştır. Azerbaycan ulusal müzik üslubunun öğelerinden halk mahnılarını, danslarını ve mugam geleneklerini titizlikle Avrupa operet üslubuyla sentezleyerek oluşturduğu müzikal yapı sayesinde, "Arşın Mal Alan" dünya çapında bir şöhrete kavuşmuştur. Yeni neslin başkaldırdığı görücü usulü evlilik geleneğini konu alan bu eser, müzikal ve sosyolojik anlamda sahip olduğu başarısı

* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Bölümü Müzik ABD
Ankara / TÜRKİYE, omerturkmenoglu@gazi.edu.tr. ORCID: 0000-0002-2539-3600

** Doktora Öğrencisi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi ABD Ankara /TÜRKİYE
dilekaliyazicioglu@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3412-1527

sayesinde dünya genelinde altmıştan fazla dile çevrilerek sahnelenmiş ve beyazperdeye de uyarlanmıştır.

Ülkemizde ve sahnelendiği diğer ülkelerde son derece sevilen ve Türk dünyası opera literatürü için bu denli önem arz eden bir eser olması kabulünden hareketle, eser opera sahnelerimizde yeterince yer almamakta ve hakkında Türkiye'de makale, tez, kitap gibi yayınların çalışmaların sayıca az olması dikkat çekmektedir. Bu çalışma ile literatüre katkı sunulması düşünülmüştür.

Bu makalede Azerbaycan operet tarihi, Üzeyir Hacıbeyli'nin hayatı ve "Arşın Mal Alan" opereti incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Operası, Üzeyir Hacıbeyli, Operet, Opera, Arşın Mal Alan.

Abstract

Azerbaijan became acquainted with opera at the beginning of the twentieth century thanks to the tours organized by Russian and European operas to Baku. The intense admiration of the Azerbaijani people led Azerbaijani composers to produce works in opera style. In that period, Üzeyir Hacıbeyli combined his knowledge of authorship, historiography, scientists, education, journalism and musicians in the art of opera, based on the impact of the strong and aesthetic touch of art on people, and laid the foundations of opera in the East by composing the mugam opera "Leyli and Mecnun". In the revolution and democracy struggle that started in Azerbaijan, the artists and intellectuals of the period started an enlightenment movement through their works. On this occasion, Hacıbeyli turned from the opera style to the operetta style. Operetta is a musical / dialogue stage piece that takes its subject from social problems and aims to make the audience laugh while making them think. Hacıbeyli compiled the topics of his operettas from the reactionary perspectives that prevent his people from adopting modern life, offered solutions through his works and gave new and modern perspectives to his audience. The "Arşın Mal Alan" has gained a worldwide reputation thanks to the musical structure that it has created by carefully synthesizing the elements of the Azerbaijani national music style, folk mahnis, dances and mugam traditions with the European operetta style. This work, which is about the tradition of arranged marriage rebelled by the new generation, has been translated into more than sixty languages worldwide thanks to its musical and sociological success and has been adapted to the big screen.

Considering that it is a very popular work in our country and in other countries where it has been staged and is of such importance for the Turkish world opera literature, the work does not take place in our opera scenes enough and it is noteworthy that the number of publications such as articles, theses and books about it in Turkey. With this study, it is thought to contribute to the literature.

In this article, the history of Azerbaijan operetta, the life of Üzeyir Hacıbeyli and the operetta "Arşın Mal Alan" are examined.

Keywords: Azerbaijan Opera, Üzeyir Hacıbeyli, Operetta, Opera, Arşın Mal Alan

1. Azerbaycan Operet Tarihi

Yirminci yüzyılın başlarında Azerbaycan'ın opera ile tanışması, Rus ve Avrupa operalarının Bakü'ye düzenledikleri turneler sayesinde olmuştur. Halkın bu yeni sanat dalına gösterdiği yoğun ilgi Azerbaycan'lı bestecilere opera besteleme ve sahneleme hususunda umut verip onları harekete geçirmiştir. Mevcut tiyatro salonlarının opera sahnelemek için yetersiz kalmasıyla ivedilikle yeni sahneler inşa edilmiştir.

O dönemde gazetecilik yapan Üzeyir Hacıbeyli Azerbaycan'ın ilk milli operasını bestelemeye karar vererek, Muhammed Fuzuli'nin "Leyla ile Mecnun" eserini libretto olarak almış ve aynı isimli ilk operasını yazarak Azerbaycan milli opera sanatının temellerini atmıştır. "O ilk kez Azerbaycan'da, aynı zamanda bütün doğu ülkelerinde bile opera sanatının yaratıcısı gibi tanınmıştır. Lakin onun 1908 yılında "Leyla ile Mecnun" operası, kendi kompozisyon ve forma özelliklerine göre hiç de Avrupa Opera estetiğinin ilkelerini olduğu gibi tekrar etmemiş, halkımızın milli musiki şuuruna, estetik idealine uygun ve aynı zamanda Yakın ve Ortadoğu halklarının manevi estetik isteğine yanıt verebilecek bir sahne eseri meydana getirebilmiştir. Eserin içeriğinin tüm doğu ülkelerinde yayılmış "Leyla ile Mecnun" efsanesinden alınması, aynı zamanda bu bölgelerde sonsuz derece sevilen, icra olunan klasik makam sanatına geniş yer verilmesi, operanın doğu özelliğini ve orjinalliğini belli etmiş oldu." (Kurbanov, 2010).

Hacıbeyli takip eden yıllarda "Şeyh Sanan" (1909), "Rustam ve Zohrab" (1910), "Şah Abbas ve Hurşud Banu" (1911), "Aslı ve Kerem" (1912), "Harun ve Leyla" (1915), "Köroğlu" (1936) isimli operalarını bestelemiştir. Ayrıca 1909 yılında operet tarzına yönelerek üç operet bestelemiştir. Hacıbeyli'nin önderliğinde başka Azerbaycan'lı sanatçılar da opera alanında eserler vermişlerdir. Bu besteciler ve eserler şöyledir; Fikret Amirov "Sevil" (1952), Müslüm Magomayev "Nergis" (1935), "Şah İsmail" (1915-1919), Niyazi Hacıbeyov "Hüsrev Ve Şirin" (1942), Kara Karayev Ve Cevdet Hacıyev "Vatan" (1945), Kara Karayev "Zariflik Operası" (1972), Efrasiyab Bedelbeyli

“Nizami” (1939), “Söğütler Ağlamaz” (1971), Süleyman Elesgerov “Bahadır Ve Sona” (1961), “Solgun Çiçekler” (1997), Cahangir Cahangirov “Azad "Özgür"” (1957), “Xanəndənin Taleyi "Şarkıcının Kaderi"” (1979), Mehmet Kuliyeu “Aldanmış Yıldızlar” (1977), Nazım Aliverdibeyov “Cüceler” (1978), Zulfugar Hacıbeyov “Aşık Garip” (1915), Vasif Adigozalov “Natavan” (2003), “Ölüler” (1963), Şefika Ahundova “Gelin Kayası” (1974), Firengiz Alizade “Ağ Atlı Adam Hakkında Efsane "Beyaz Atlı Süvari Efsanesi"” (1985) (Rockopera), “İntizar” (Karabağname) (2007 Prömiyer), Ramiz Mustafayevin “Şirin” (1957), “Vagif” (1960), “Han Ve Çiftçi” (1962), “İnatçı Keçi” (1964), “Polad” (1964) (Radio Opera), “Aydın” (1968), Zakir Bağirov “Qoca Xattabıç "Yaşlı Hattat"” (1979), “Aygün” (1973)

Azerbaycan operet geçmişini daha iyi anlayabilmek için operet hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Operet, konusunu genellikle toplumsal sorunlardan alıp, seyircisini güldürürken düşündürmeyi amaç edinen, müzikal ve edebi anlamda gitgide ağırlaşan opera tarzındaki eserlere tepki olarak doğmuş, müzikli/diyaloglu sahne eseridir. Literatürde sıklıkla operetler ve müzikli komedyalar birlikte kategorize edilmiştir. İki türü birbirinden ayırmak oldukça güçtür.

Operalarında konularını halk destanlarından, efsanelerden ve tarihi olaylardan alan Hacıbeyli, yaşadığı çağın sorunlarını ele alarak sanatı vasıtasıyla çözüm önerileri de sunabilmek adına bakışını güncel toplum problemlerine çevirmiştir. Bu yeni perspektifinde amacına hizmet edecek sahne yapıtı tarzı ise operet olmuştur. Sırasıyla “Er ve Avrad”, “O Olsun Bu Olmasın” ve “Arşın Mal Alan” isimli operetleri bestelemiş ve evlilikle ilgili toplumsal sorunları taşlamıştır. Hacıbeyli kendi operetleri hakkında şöyle demiştir: “Çağdaş olaylara adadığım müzikal komedilerimde Azerbaycan aydınlarının düşüncelerini yansıtmaya çalıştım.”, “ Onları teker teker alıp incelersek Türk opera ve operetlerinin her birinin üstlendiği inkılabı, toplumsal ve medeni konulardaki vazifesi, inkâr edilemeyen bir gerçek olduğunu görürüz.” (Seferova, 2016)

Üzeyir Hacıbeyli'den başka operet tarzında eserler besteleyen Azerbaycan'lı besteciler ve eserleri şöyledir; Fikret Amirov “Yıldız "Ulduz"” (1948), Zakir Bağirov “Qaynana "Kaynana"” (1964), “Kəndimizin Səsi "Köyümüzün Sesi"”, Rauf Hacıyev “Anne Ben Evleniyorum” (1967), Vasif Adigozalov “Hacı Gara” (1958), Ramiz Mustafayev ile “Günlük Sahneler” (1962), “Nenemin Şahlık Kuşu”

(1971), “Boşanalım Evleniriz” (1976), “Lanet Şeytana” (1985), Ramiz Mustafayev “Xəsis "Cimri” (1958), “Axırı Yaxşı Olar "Sonunda İyi Olacak” (1967), “Qonşumuzda Bir Oğlan Var "Mahallemizde Bir Oğlan Var””, “Məsmə Xanım Dayımdır “Mesme Hanım Dayımdır” (2001), Süleyman Elesgerov “Sevgi Çiçəği” (1945), “Məhəbbət Gülü "Muhabbet Gülü” (1945), “Ulduk "Anladım” (1948), “Özümüz Bilərik "Kendimizi Biliyoruz” (1962), “Olmadı Ele, Oldu Bele "Öyle Değil Ama Öyleydi” (1964), “Milyoner Dilencinin Oğlu” (1966), “Hardasan Ay Subaylıq "Nerdesin Bekarlık" Veya “Bekar” (1968), Sevindik Qız Axtarır "Sevindik Bir Kız Arıyor” (1970), “Hemişəxanım "Herzaman Hanım”(1971), “Subaylardan Göresiz "Bekarlar Görüyorsunuz”, Gürültülü Muhabbet “Gürültülü Aşk”, Cihan Cihangirov “Təzə Gəlin "Yeni Gelin” (1976)

2. Üzeyir Hacıbəyli

Fotoğraf 1. *Üzeyir Hacıbəyli*

Azərbaycan'ın Şuşa'ya bağlı Ağcabədi Köyü'ndə 1885'te doğmuş və təhsil həyatına burada başlamışdır. Təhsilə Molla Məktəbi'ndə, daha sonra Rus Okulunda davam etmiş və 1899 - 1904'te Gürcistan'ın Gori şəhərindəki müəllim məktəbinə gərək ilk musiqi təhsilini də burada almışdır. Müəllim məktəbindən məzun olduğunda Azərbaycan'da bir müddət müəllimlik etmiş, ardından 1905 yılında jurnalistlik etmək üçün Bakü'yə köçmüşdür. Bakü'də bir müddət müəllimlik etdikdən sonra Hayat Gazetesi'ndə tərcümən olaraq çalışmışdır. Birkaç il içində jurnalistlik həyatından gərək uzaqlaşmış və musiqi çalışmalarına diqqətlanmışdır.

1908'de tüm Doğu'da Türk – Müslüman dünyasının ilk operası olan "Leyli ve Mecnun" isimli eserini, librettosunu Fuzuli'nin "Leyli ve Mecnun" mesnevisinden alarak yazmıştır. Bu eseri sayesinde Üzeyir Hacıbeyli Doğu'nun ilk opera bestecisi olmuştur. Azerbaycan'da müzik biliminin temellerini atan Hacıbeyli, öğretmen, gazeteci, çevirmen, yazar ve besteciliğinin yanı sıra aynı zamanda dramaturg, bilim insanı, halk aktivisti, orkestra şefi ve rejisör olarak pek çok farklı alanda halkına hizmet vermiştir.

"Leyli ve Mecnun" isimli devrim niteliğindeki mugam operasının arkasından pek çok önemli eserlere imzasını atacaktır. "Eserin formu Batı operalarından alınmış olmasına rağmen bestelenişinde "şabeh" adı verilen müzikli halk oyunlarına bağlı kalınmış ve geniş ölçüde "destgâh"lardan, solo okuyuşlarda mugamlardan, koro olarak da tesniflerden faydalanılmıştır. Mugamlar notaya geçirilmemiş ve sanatçılar tarafından irticâlen okunmuştur. Fakat eserin aslı geleneksel halk yaşayışına ve müziğine dayansa da sahne teşkili ve orkestra kullanımı ile modern bir opera görüntüsüne sahiptir. Hacıbeyli bu opera ile Azerbaycan'da bu türün temelini atmakla kalmamış, millî armoninin ve çok sesliliğin de esaslarını ortaya koymuş, ayrıca çok sesliliğin basit şekillerini halk müziğinin tek sesli yapısı ile kaynaştırarak Azerbaycan mugamlarını Batı'nın majör-minör sistemiyle birleştirmiştir." (Şenel, 1996)

Hacıbeyli daha sonra librettolarını da kendi yazdığı operaları literatüre kazandırmıştır. "Köroğlu", "Şah Abbas", "Hurşut – Banu", "Aslı ve Kerem", "Harun ve Leyla". Bu operaların haricinde "Er ve Avrat", "O Olmasın Bu Olsun", "Arşın Mal Alan" isimli operetleri bestelemiş, sahnelemiş ve büyük beğeni toplamıştır. Hacıbeyli aynı zamanda eserlerinin konularını toplum içinde karşılaşılan sorunlardan seçerek sanatı vasıtasıyla çözüm önerileri sunmuş, böylece izleyenlerine yeni ve modern bakış açıları kazandırmıştır. 1913'te Petersburg Konservatuarı'na kabul edilen bestecinin eğitimi, Birinci Dünya Savaşı'nın cereyan etmesiyle yarım kalmıştır.

Yukarıda isimleri geçen opera/operet ve müzikli oyunlarının dışında, şarkı ("Komsomol", "Gız", "Suvarî", "Pilotlar", "Çağırış", "Yahşi Yol", "Ananın Oğluna Nesriheti", "Şefget Bacısı", "Dövüşçüler Marşı"), Romans ("Sensiz", "Sevgili Canan") ve kantat formunda ("Ölmez Senetkar", "Vatan ve Cephe") da eserler veren besteci aynı zamanda "Azerbaycan Devlet Marşı"nın da bestecisidir. Tüm bu

eserlerin yanı sıra “Azerbaycan Halk Musıkîsinin Esasları” isimli kitabını yazarak Sovyet Döneminde Azeri Müziğini öğreten ilk kitap yazarı olarak da tarihteki yerini almıştır. Ayrıca bestecinin oda orkestraları ve korolar için de verdiği eserleri mevcuttur.

“1920’li yıllar Azerbaycan müzik tarihinde teşkilatlanma yılları ve Hacıbeyli de bu faaliyetin en önemli kişisi olarak dikkat çeker. Hacıbeyli’nin bu konudaki hizmetleri de şu şekilde özetlenebilir: Müzik derneklerinin, Kızılordu korosunun ve Azerbaycan Devlet Konservatuvarı’nın kurulması (1920-1921); konservatuvarda müzik nazariye öğretmenliği, bir Şark müziği şubesinin teşkili, Cumhuriyet Halk Maarif Dairesi’nin İnce Senet Şubesi’ne bağlı bir müzik bölümü ile Azerbaycan Türk Müzik Mektebi’nin (bu mektep 1924’te teknikuma çevrilmiş, 1926’da ise Azerbaycan Konservatuvarı ile birleştirilmiştir) ve Azerbaycan Devlet Müzik Teknikumu’na bağlı bir opera sınıfının kurulması, Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu’nda repertuar komisyonu üyeliği (1921-1922); Azerbaycan Âşıkları I. Kurultayı’nın gerçekleştirilmesi (1928); sonradan M. Magomayev adını alan Bakü Şehir Filarmonisi bünyesinde Azerbaycan Devlet Korosu’nun kurulması (1936).” (Şenel, 1996)

Bu araştırmada ünlü bestecinin dünya genelinde altmıştan fazla dile çevrilerek sahnelenen ve aynı zamanda beyazperdeye de uyarlanması yapılan “Arşın Mal Alan” operetini inceleyeceğiz.

3. Arşın Mal Alan Operetinin İncelenmesi

Operet- 4 Perde

(Günümüzde çoğu zaman 2 perde olarak sahnelenmektedir)

Besteci: Üzeyir HACİBEYLİ

Libretto: Üzeyir HACİBEYLİ

İlk Gösterim: 25 Ekim 1913 Bakü Zeynelabidin Tagiyev Sahnesi

Fotoğraf 2. İlk Gösterimin Afışı

Karakterler

- Asker: Zengin ve genç bir tüccar (TENOR)
Cihan: Asker'in dul teyzesi (MEZZO SOPRANO)
Süleyman: Asker'in arkadaşı (BARİTON)
Veli: Asker'in yardımcısı (TENOR)
Sultan Bey: Gülçehre'nin babası, yaşlı bir Bey (BAS)
Gülçehre: Sultan Bey'in genç ve güzel kızı (SOPRANO)
Asya: Sultan Bey'in yeğeni (SOPRANO)
Telli: Sultan Bey'in yardımcısı (SOPRANO)

Azerbaycan'da yirminci yüzyılın başlarında, dönemin dayattığı gelenekleri protesto eden bir akım baş gösterdi. Sorun olarak görülen konuların başında kadınların seçme seçilme hakkı ve özgürlükleri geliyordu. Üzeyir Hacıbeyli "Er ve Avrat" ve "O Olsun Bu Olmasın" operetlerinde kadınların evlilik müessesesinde para karşılığında alınıp satılan bir mal misali görülmesine, "Arşın Mal Alan"da ise görücü usulü evlilik geleneğine değinmiştir. Bu üç operetinin ortak paydası kadın hak ve özgürlüklerinin masaya yatırılmasıdır. Kızlar önce ebeveynlerine, evlendikten sonra da kocalarına itaat etmek durumundaydı. Evlilikler görücü usulü ile yapılır, aksi düşünülemezdi. Evlenme çağındaki kızlar ve erkekler bu durumdan memnun değildi. Artık eşlerini kendileri seçerek yuva kurmak istiyorlardı ve bu geleneği

değiştirmeye kararlıydılar. “Arşın Mal Alan Hakkındaki Yazılarım” isimli eserinde Hacıbeyli “O dönemde Azerbaycanlı kızlar en doğal haklarından bile mahrum bırakılmışlardır. Bu opereti yazmaktaki amacım tiyatro ve müzikli eserler aracılığıyla kadının özgürlüğüne kavuşmasına yardım etmek ve eski adet ve gelenekleri ortadan kaldırmaktı” demiştir. (Seferova, 2016)

Operet “Arşın Mal Alan” adını, sokaklarda yürüyerek kumaş satanların seslenmelerinden almıştır. Asker ve Gülçehre’nin aşk hikâyesi ana olay örgüsüdür. Klasik müzikal komedi türünde yazılan eserin ana karakterleri olan Gülçehre ve Asker, hakları için kararlılıkla mücadele eden, görücü usulü evliliğe karşı çıkan yeni nesil gençlerin temsilcileridir. Süleyman, Asya, Sultan Bey, Cihan, Veli ve Telli lirik-komik yan karakterlerdir ve hepsi, Asker ve Gülçehre’nin aksine geleneklere bağlı yaşarlar. Operette kötü bir karakter yoktur ve hepsinin de isteği güzel bir aile yaşantısıdır.

Hacıbeyli, operetlerinde bağnaz bakış açısına sahip, paragöz, politik ve menfaat ilişkileri kuran karakterleri, karşılına onlarla çatışmaya giren ve en nihayetinde kazanan kurnaz, akıllı, modern, özgürlükçü ve eşitlikçi genç karakterler çıkararak taşlamıştır.

Asker ve Gülçehre’nin partileri daha çok arya formunda, renkli ve derindir. Büyük şair Fuzuli’nin sözleriyle yazılan Asker’in ilk aryası, hüznü bir imaj yaratır. İkinci perdede Gülçehre ile düet sahnesinde, aşık, biraz heyecanlı ve mutlu bir genç adam canlanır. Gülçehre’nin ilk aryası (ikinci perde) aşk rüyalarıyla yaşayan genç bir kızın acılarını ve hayallerinin müzikal bir anlatımıdır. Müzikal komedide diğer katılımcıların neşeli şarkıları, dansları ve diyalogları sahne olaylarının lirik-komik rengini oluşturmaktadır.

Üzeyir Hacıbeyli’nin, Azerbaycan ulusal müzik üslubunun öğelerinden halk mahnılarını, dansları ve mugam geleneklerini titizlikle Avrupa operet üslubuyla sentezleyerek oluşturduğu müzikal yapı sayesinde, “Arşın Mal Alan” dünya çapında bir şöhrete kavuşmuştur.

Oyunun ilk performansı 25 Ekim 1913'te Bakü'deki Zeynelabidin Tagiyev Tiyatrosu'nda gerçekleşmiştir: Rejisör, büyük Azerbaycanlı oyuncu ve rejisör Huseyn Arablinsky idi. Rollerde; Huseyngulu Sarabski (Asker), Ahmad Agdamski (Gülçehre), Alakbar Huseynzade (Sultan Bey), A.Olenskaya (Asya), Kh. Hüseyinov (Veli), Bayan Julsabah (Cihan) vardı.

Fotoğraf 3. İlk Gösterimden bir Fotoğraf

Prömiyerin ardından, “Arşın Mal Alan” kısa zamanda Rusça, Gürcüce, Farsça, Ermenice, İngilizce, Arapça, Lehçe, Bulgarca, Özbekçe ve Çince'ye çevrilerek Kafkasya, Rusya ve ardından tüm dünyanın tiyatro sahnelerine taşınmıştır. Eser o kadar sevilmiş ve popülerleşmiştir ki Kafkasya'da Arşın mal alan ismiyle kafeler, restoranlar ve dükkânlar açılmıştır. Oyun, 1915 yılında Tiflis'te (Gürcistan) aynı gün dört yerde Azerice, Rusça, Gürcüce ve Ermenice olmak üzere dört dilde sahnelenmiştir

Fotoğraf 4. Operetin Gürcistan Programı

Müzikal komedinin ilk beyazperde uyarlaması 1916 yılında yapılmıştır. V.Svetlanov'un yönettiği filmde Cabbar Karyağdıoğlu'nun üçlüsü eşlik etmiş ve müzikal şarkıları canlı olarak seslendirilmiştir. İkinci beyazperde denemesi ise başarısız olmuştur. St. Petersburg'dan bir yönetmen olan G. Belyakov, 1917'de Üzeyir Hacıbeyli'nin izni olmadan bir film çekmiş ve film telif hakkı ihlali nedeniyle yayınlanmamıştır. 1937'de yönetmen R. Magalyan da, Amerika Birleşik Devletleri'nde "Arşın Mal Alan" adlı müzikal bir film çekmiş, ancak kimin eseri olduğunu göstermemiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında, SSCB "Arşın Mal Alan" adlı uzun metrajlı filmi çekmeye başlanmış ve film 1945'te gösterime girmiştir. Ana roller R. Behbudov (Asker), L. Cevanşirova (Gülçehre), A. Hüseyinzade (Sultan bey), L. Abdullayev (Veli), F. Mehraliyeva (Telli), M. Kelenterli (Cihan) tarafından oynanmıştır. Filmin müzik editörü Niyazi, senarist S.Rahman, yönetmenler R.Tehmasib ve N. Leşşenenko, kameramanlar L.Atakishiyev ve M.Dadaşova olan filminin yaratıcılarına 1946'da SSCB Devlet Ödülü verilmiştir. Film, dünya halklarının dillerine seslendiği 130 ülkede büyük başarı ile gösterilmiştir.

1965 yılında Azerbaycan film stüdyosunda renkli uzun metrajlı film olarak tekrar çekilmiştir. Senaristler T. Tağizade ve M. Dadaşova, yönetmen T. Tağizade, müzik editörü SSCB Halk Sanatçısı F. Amirov idi. Başrollerde L. Şihlinskaya (Gülçehre), H. Memmedov (Asker), H. Yegiazarov (Süleyman), A. Kurbanov (Sultan Bey), N. Melikova (Cihan) yer almıştır. Eserin ülkemiz operalarında ilk prömiyeri ise 30 Ocak 1985 Ankara Operasında yapılmıştır.

Fotoğraf 5. *Ankara Operası temsilinden bir kare*

1996-1998 yılları arasında İstanbul Cemal Reşit Rey Konser Salonunda izleyicilerle buluşmuştur.

Fotoğraf 6. *İstanbul Cemal Reşit Rey Konser Salonunda gerçekleşen bir temsilden fotoğraf*

Devlet Opera ve Balesi repertuarında yer bulup defalarca sahnelenmiş ve turnelerle de pek çok şehrimizde opera severlerle buluşmuştur.

Fotoğraf 7. *Mersin D.O.B. temsilinden bir fotoğraf*

Fotoğraf 8. *Samsun D.O.B. temsilinden bir fotoğraf*

Opera ve ses eğitimi veren yükseköğretim kurumlarımızda da eğitim repertuvarlarında bu operetin aryaları ve düetleri seslendirilmektedir. Ayrıca 3 Mayıs 2019'da Isparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Müzik Bölüm Başkanı Doç. Dr. Ömer Türkmenoğlu koordinatörlüğünde, Dr. Öğretim Üyesi Ali Alizade şefliğinde hazırlanan eser, ilk defa anlatımlı olarak Prof. Dr. M. Lütfü Çakmakçı Kültür Merkezi'nde sahnelenmiş ve büyük beğeni toplamıştır.

Fotoğraf 9. Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Müzik Bölümünün Arşın Mal Alan Opereti Anlatımlı Konserti afişi

Yüz yılı aşkın bir süredir “Arşın Mal Alan” hala sahnelenmektedir. Dünya, yaşam biçimi, nesiller ve zevkler ışık hızında değişse de Asker ve Gülçehre’nin müzikal öyküsü bugün hala tazeliğini korumaktadır.

4. Operetin Konusu

Birinci Perde

Zengin bir tüccar olan Asker, dul teyzesi Cihan’la yaşamaktadır. Asker teyzesine artık evlenmek istediğini belirtir. Çok sevdiği yeğenin bu isteği üzerine sevinen teyzesi hemen harekete geçer. Ona, derhal kendisine yaraşan güzellikte bir bey kızı aramaya gideceğini söyler ama Asker onu durdurur. Çünkü görücü usulüyle değil kendi seçtiği bir kızla evlenmek istemektedir. Ancak evleneceği kızı nerede ve nasıl görüp de seçeceğini bilemez. O esnada eve gelen arkadaşı Süleyman kumaş satıcısı kılığında girerse civardaki tüm evlere girip kızları görebileceği yönünde Asker’e akıl verir. Böylelikle Asker kendisine bir eş seçebilecektir.

İkinci Perde

Civardaki bir evde yaşlı ve varlıklı bir Bey olan Sultan Bey, güzel kızı Gülçehre ile yaşamaktadır. Bahçede el işi yapan Gülçehre ve

kuzeni Asya sohbet ediyorlardır. Gülçehre görücü usulü sebebiyle mutsuz ve sevgisiz bir evlilik yapma ihtimalinden korktuğundan bahsederken bahçeye gelen Sultan Bey'i görünce hemen susarlar. Sultan Bey de, yalnızlıktan yakınır ve kendisine uygun bir kadın bulursa onunla evleneceğini söyler ve kızların yanından ayrılarak çarşıya gider.

Bu sırada kolunun altına kumaşları alan Asker, arşınla mal satan bir sokak satıcısı kılığına bürünmüş, üç gün sokak sokak gezmiş, aradığını bulamamış ve nihayet Sultan Bey'in evinin önüne varmıştır. Arşın malcı'yı gören kızlar kumaşlarına bakmak için onu çağırırlar. İçeri giren Asker kızlar arasından Gülçehre'yi görür ve çok beğenir. Gülçehre de onu beğenmiştir. Evleneceği kızı bulduğuna kanaat getiren Asker evden ayrılır. Daha sonra arşınını unuttuğu bahanesiyle tekrar Sultan Bey'in evine gelir ve Gülçehre'ye onu çok beğendiğini ancak babasının basit bir arşın malcıya kızını vermek istemeyeceğini öngördüğünü söyleyerek Gülçehre'nin fikrini sorar. Gülçehre de Asker'i beğendiğini ve onunla evlenebileceğini söyler. Babası razı gelmezse ondan başka biriyle, hele ki görücü usulüyle tanımadığı biriyle asla evlenemeyeceğini, kendisini bekleyeceğini söyler ve Asker eve döner.

Asker Gülçehre'yi görmesi için teyzesi Cihan'ı kendisi gibi arşın malcı kılığında Sultan Bey'in evine gönderir. Cihan orada Sultan Bey ile karşılaşır. Cihan'ı beğenen Sultan Bey onun tam aradığı dul kadın olduğunu düşünür ve Cihan'a kendisiyle evlenip evlenmeyeceğini sorar. Tam bu esnada Asker gelir ve teyzesiyle Sultan Bey arasında geçen diyaloga şahit olur. Eline fırsat geçtiğini düşünerek Sultan Bey'e teyzesiyle evlenmek istiyorsa kızı Gülçehre'yi de kendisine vermesini şart koşar. Bu şarta çok sinirlenen Sultan Bey, kızını onun gibi fakir bir arşın malcıya vermeyeceğini söyleyerek Asker'i oradan kovar. Tam da aradığı gibi, kendisine uygun bir eş bulmuşken işleri berbat ettiği için arşın malcı'ya daha da öfkelenmiştir.

Üçüncü Perde

Babası yüzünden kavuşamayacağı sevdiği uğruna aşk acısı çeken Gülçehre'yi Asya ve hizmetçisi Telli teselli etmeye çalışırlar. Bir sokak satıcısı ile kendisi gibi bir bey kızının denk olmadığı, bu yüzden acı çekmemesi gerektiği üzerine tavsiyeler vermeye çalışırlar. Bu sırada Sultan Bey'le önceden tanışıklığı olan Süleyman, Sultan Bey'in evine gelerek zengin bir tüccarın, kızı Gülçehre'yi istediğini söyler. Sultan Bey bu duruma sevinir ve bu evliliğe onay verir.

Süleyman onu içeri buyur eden Asya'dan çok hoşlanmış fakat onun Gülçehre olduğunu düşündüğü için hislerini bastırmaya çalışmıştır. Bu esnada Süleyman'a eşlik etmeye gelen Askerin uşağı Veli de evin hizmetçisi Telli'den hoşlanmıştır.

Dördüncü Perde

Sultan Bey; kızına onu zengin bir tüccara vereceğini söylemesinin üzerine Gülçehre önce itiraz eder sonra ise arşın malcıya âşık olduğunu babasına itiraf eder. Duyduklarına çok sinirlenen Sultan Bey kızını bir an önce bu zengin tüccarla evlendirmesi gerektiğini düşünür ve Asker'e birkaç adam gönderip Gülçehre'yi derhal kaçırmalarını söyler. Öyle de olur. Gülçehre tam kaçırıldığı evde intihar edeceği sırada Asker içeri girer ve Gülçehre'ye olan biteni anlatır. Kendi rızasıyla kızını kaçırtan Sultan Bey'in içi rahat etmez ve Gülçehre'yi görmek için Asker'in evine gelir. Arşın malcı zannettiği ve evinden kovduğu Asker ve Cihan'ı karşısında gören Sultan Bey çok şaşırır.

Asker, oynadığı oyunu Sultan Bey'e anlatır ve tüm gerçekler ortaya çıkar. Böylelikle Sultan Bey, kendisine beğendiği Cihan'la; Asker Gülçehre'yle; Süleyman Gülçehre sanıp vazgeçtiği Asya'yla; Veli ise görüp beğendiği Telli'yle kavuşur. Hepsi birlikte tez zamanda topluca düğün yağmaya karar verirler ve perde kapanır.

Sonuç

Araştırmalar doğrultusunda görülmüştür ki; Üzeyir Hacıbeyli sanatını, aydınlanma hareketine katkı sunmak için, toplum içinde yıllardır köhnemiş bakış açısı, sosyal ilişkileri ve alışkanlıkları değiştirmek amaçlı kullanmıştır. Bu amaçla, bir süreliğine, konularını mitolojiden, tarihi olaylardan, kahramanlık hikâyelerinden alarak bestelediği opera tarzından operet tarzına geçiş yapmıştır. "Er ve Avrat" ve "O Olsun Bu Olmasın" isimli iki operetten sonra, operet türünde sanatsal olgunluğa ulaşan Hacıbeyli'nin üçüncü opereti "Arşın Mal Alan"dır. Hem konu ve karakterlerin işlenişi, hem de Azerbaycan ulusal müzik üslubunun öğeleri olan halk mahnılarının, dansların ve mugam geleneklerinin titizlikle Avrupa operet üslubuyla sentezlenmesiyle oluşan müzikal yapısı sayesinde, son opereti olan "Arşın Mal Alan" bestecinin diğer operetlerinin arasından parlayarak sıyrılmış ve dünya çapında bir şöhrete kavuşmuştur. 25 Ekim 1913'te Bakü'deki Zeynelabidin Tagiyev Tiyatrosu'nda yapılan prömiyerinin

ardından, “Arşın Mal Alan” kısa zamanda Rusça, Gürcüce, Farsça, Ermenice, İngilizce, Arapça, Lehçe, Bulgarca, Özbekçe ve Çince'ye çevrilerek Kafkasya, Rusya ve ardından tüm dünya sahnelerine taşınmıştır. Ayrıca zaman içinde film uyarlamaları da çekilip sinemaseverlerin de beğenisine sunulmuştur.

Ulaşılabilen bilgiler ışığında, eserin ülkemiz topraklarıyla ilk teması 1919 yılında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Turneye çıkan Hacıbeyli kardeşler İstanbul Şark Tiyatrosunda Arşın Mal Alan'ı sahnelemişlerdir. Operalarımızda ilk prömiyeri ise 30 Ocak 1985 Ankara Operasında yapılmıştır. O günden sonra topladığı büyük beğeni sayesinde Devlet Opera ve Balesi repertuarında yer bulup defalarca sahnelenmiş ve turnelerle de pek çok şehrimizde opera severlerle buluşmuştur. Ülkemizde opera ve ses eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında da eğitim repertuarlarında bu operetin aryaları ve dütleri sıklıkla seslendirilmektedir.

Üzeyir Hacıbeyli'den sonra Azerbaycan operet tarihinin gelişimine bakıldığında, operet türünün toplumsal yaşamın sorunlarına son derece estetik ve etkili şekilde çözümler sunuşu sayesinde halk tarafından çok sevilmesine karşın, bestecilerin yeterince yönelmediği ve operet tarzında bestelenen eserlerin sayıca azlığı tespit edilmiştir.

Ülkemizde ve sahnelendiği diğer ülkelerde son derece sevilen ve Türk opera dünyası için bu denli önem arz eden bir eser olması kabulünden hareketle, eser opera sahnelerimizde yeterince yer almamakta ve hakkında Türkiye'de makale, tez, kitap gibi yayınların çalışmaların sayıca az olması dikkat çekmektedir. Bu çalışma ile alana katkı sunulması düşünülmüştür.

Kaynakça

- Kurbanov, B. (2010). Üzeyir Hacıbeyov Yaratıcılığının Estetik Özellikleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , 263-268.
- Seferova, Z. (2016). *Türk Dünyasının Müzik Yıldızı Üzeyir Hacıbeyli*. Ankara: Tulpars Yayınları.
- Şenel, S. (1996). Üzeyir Hacıbeyli. S. Şenel içinde, *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 500-502). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
<http://www.musigi-dunya.az/new/added.asp?action=print&txt=276>

Ömer TÜRKMENOĞLU- Dilek ALİYAZICIOĞLU
Arşın Mal Alan Opereti' nin İncelenmesi / A Study About The "Arshin Mal Alan" Operetta

https://www.trud.ru/article/17-04-2003/55630_arshin_mal_alan_ili_kak_stalin_prikazal_gollivud_p.html
[https://az.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n_mal_alan_\(opere_tta\)](https://az.wikipedia.org/wiki/Ar%C5%9F%C4%B1n_mal_alan_(opere_tta))
http://www.musigi-dunya.az/new/read_magazine.asp?id=276